

дітей розбирають родичі, забираючи при цьому і частку майна покійних. Вони повинні були повернути це майно при вступі сироти у шлюб. Однак майнові питання нерідко викликали суперечки, коли громада і мусить стати на бік круглого сироти [10, с. 36 – 37].

Велика кількість архівних справ дає можливість відтворити порядок здійснення опіки над сиротами та їх майном [15]. Сільський схід призначав опікунів і стежив за здійсненням ними своїх обов'язків. Щорічні звіти опікунів затверджувалися сільськими сходами, кожного року складався «Учётный акт» рахункової комісії, яка перевіряла звіти. В разі виникнення спірних ситуацій зацікавлені особи могли звертатися зі скаргами до земського начальника відповідної дільниці повіту. Подібного роду «Прошення» віддавалися на розгляд сільського сходу і по ним виносився присуд про який надавався звіт.

Таким чином, громада в екстраординарних випадках втручалася в сімейно-шлюбні стосунки для підтримки життєздатності соціуму. У своїй діяльності вона керувалася нормами звичаєвого права.

Соціонормативна культура населення Степового Побужжя була обумовлена передусім соціально-економічним середовищем. Зі зміною умов господарчої діяльності сім'ї і громади в цілому відбувалося обмеження сфери використання традиційних норм звичаєвого права в громадському побуті. Не дивлячись на суттєві зміни, які відбулися в ХХ ст. в громадському житті українського села деякі норми корпоративної поведінки, характерні для традиційного суспільства продовжують побутувати і досі.

Джерела та література

1. Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М.: Наука, 1989. – 321 с.
2. Бузьке козацьке військо //Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII – XIX ст. /Автори-упоряд.: О.А.Бачинська й ін., гол.ред. В.А.Смолій. – Одеса: Друк, 2000. – 282 с.
3. Кушнір В.Г. Народознавство Одещини. – Одеса, 1998. – 245 с.
4. Ячменихин К.М. Финансирование и бюджет военных поселений в России // Вестник Московского ун-та. Сер. 8. История. – 1993. – № 2. – С. 35 – 44.
5. Липовская Т.Д. Социально-экономическое положение военных поселен на Украине (1817–1857 гг.). – Днепропетровск, 1982. – 112 с.
6. Исторический очерк деятельности Военного управления в России (1855 – 1880). – Т. II. – СПб., 1879. – 471 с.
7. Сергійчук В. Німці в Україні // Берегиня Всеукраїнський народознавчий часопис. – № 21. – 1999.
8. Козирев В.К. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX століття). – Запорозжя: Поліграфічна дільниця Запорозького наукового товариства ім. Я.Новицького, 1999. – 528 с.
9. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф.29. – Оп.1. – Сп.2 (Приговора (протоколи и постановления) сельского общества (схода). Херсонской губернии Елисаветградского уезда Еланецкой волости с. Сербуловки). – 148 л.
10. Осадчий Т.И. Шербановская волость Елисаветского уезда Херсонской губернии. Историко-этнографическое и хозяйственно-статистическое описание, Херсон, 1891. – 112 с.
11. Игнатъев Н. Заметки о современном религиозно-нравственном состоянии молдавского населения в Новороссийском крае // Херсонские епархиальные ведомости. – 1861. – № 9. – С. 35 – 49.
12. ДАМО. – Ф.38. – Оп.1. – Сп.12 (Переписка Херсонской земской управы с Н.Очаковским сельским правлением). – 31 л.
13. Кувеньова О.Ф. Громадський побут українського селянства. – К.: Наукова думка, 1966. – 135 с.
14. Сорокин Г.И. Местечко Дмитровка. Опыт историко-статистического описания. – Херсон: тип. О.Д. Ходушиной, 1889. – 65 с.
15. ДАМО. – Ф.38. – Оп.1. – Сп.6 (Переписка с Н.Очаковским сельским правлением). – 28 л.; ДАМО. – Ф.39. – Оп.1. – Сп. 4 (Новобугское сельское правление. Книга приговоров сельского схода); ДАМО. – Ф.24. Оп.1. – Сп.2 (Новопетровское сельское правление. Книга приговоров сельского схода). – 24 л.; ДАМО. – Ф. 24. – Оп.1. – Сп.3 (Новопетровское сельское правление. Книга приговоров сельского схода). – 30 л.; ДАМО. – Ф.24. – Оп.1. – Сп.7 (Новопетровское сельское правление. Книга приговоров сельского схода), 28 л. тощо.

Шкода Н.А.

ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ПРОФЕСІЙНИМИ ДРАМАТИЧНИМИ ТРУПАМИ І САМОДІЯЛЬНИМИ ГУРТКАМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст. – на початку XX ст.

Актуальність. Найбільш суспільним видом мистецтва є театральне. Саме театр завжди найбільше впливав на суспільство, був важливою складовою частиною національно-культурного відродження. Таку місію сценічне мистецтво виконувало в українській історії другої половини XIX ст. – початку XX ст. Український театр був представлений у цей час професійними і самодіяльними колективами. Існує величезна кількість літератури з історії вітчизняного сценічного мистецтва цієї доби. При написанні статті автор активно користувався роботами С.М. Дурилі на, М. Садовського, О.А. Казимірова та інших. Але поза увагою дослідників залишилось вивчення проблеми творчих зв'язків між професійними труппами і любительськими гуртками. Аналіз цих зв'язків є *метою статті*. *Завдання публікації* є дослідження характеру і форм творчих зв'язків, їх значення і наслідків, а також їх впливу на соціальну функцію українського мистецтва.

ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ПРОФЕСІЙНИМИ ДРАМАТИЧНИМИ ТРУПАМИ І САМОДІЯЛЬНИМИ ГУРТКАМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

Зв'язки між професійними колективами і самодіяльними гуртками можна вивчати лише з 1882 р., то що саме в цьому році виникла перша українська професійна драматична трупа під керівництвом М. Кропивницького. Всі видатні українські професійні артисти починали свою творчу діяльність в аматорських гуртках (Кропивницький М., Старицький М., Саксаганський П., Заньковецька М. та ін.). Аматорська сценічна творчість виникла на багато раніше професійного театру. Самодіяльний сценічний рух був важливим підготовчим етапом розвитку національного театру, на протязі якого накопичувався творчий досвід, майстерність любителів.

Український професійний і самодіяльний театри виконували єдину функцію, у них було багато спільних рис у акторській і режисерській майстерності, між ними існував тісний взаємозв'язок. З одного боку, професійний театр, як вищий ступень театрального мистецтва, був взірцем і постійним джерелом творчого досвіду для аматорів, збагачував їх творчий арсенал. З другого боку, самодіяльна творчість теж впливала на професійну, поповнювала професійні колективи обдарованими молодими виконавцями, збагачувала новими ідеями.

Зв'язки українського професійного театру з любительським колективами здійснювались у кількох напрямках. Величезну роль відігравали особисті контакти професіоналів з любителями під час гастролей професійних труп. Місцеві аматори відвідували їх вистави, знайомились з корифеями, разом обговорювали театральні питання. Під час гастролей професійні артисти виховували не тільки смаки глядачів, але й демонстрували любителям високий рівень виконання. Самодіяльні колективи переймали творчі методи майстрів, удосконалювали власну гру. Наприклад, уважно слідував за творчістю корифеїв, відвідував всі їх вистави харківський аматор Г. Хоткевич. У Центральному державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України у Києві зберігається його зошит, в якому Г. Хоткевич фіксував відгуки преси про виступи корифеїв і свої власні думки [1.– Архів Хоткевича. – № 6657С]. Ці записи свідчать про те, що артист-аматор був щирим шанувальником творчості професіоналів, уважно вивчав їх мистецьку лабораторію. В 1903 р. в Харкові виступала об'єднана трупа корифеїв. Г. Хоткевич запросив всіх трьох братів Тобілевичів на виставу робітничого самодіяльного гуртка, яким керував. П. Хоткевич, дружина Г. Хоткевича у біографії чоловіка згадує: „На виставі п'єси „Чумаки” Карпенко-Карого були присутні всі три брати Тобілевичі. Вони висловлювали задоволення масовими сценами, які трудно було ставити у пересувальному театрі” [1. – Архів Хоткевича. – № 4734]. Після цього всі брати Тобілевичі підтримували дружні відносини з Хоткевичем.

Незабутнє враження здійснили гастролі об'єднаної трупи корифеїв на аматорів Єлисаветграда. У 1905 р. Г. Юра, тоді любитель робітничого театру, згадує про це: „Тяжкі часи. І немов сонцем серед хмар були тоді для нас зустрічі з корифеями української сцени. Ми не йшли в театр, а бігли, хоч до початку вистави було ще досить часу. Настрій святковий, радісний” [2, с. 25]. Після однієї з вистав відбулося знайомство молодих аматорів з корифеями, під час якого вони разом обговорювали театральні справи.

Особисто був знайомий з корифеями української сцени севастопольський аматор Л. Розумний, який очолював місцевий самодіяльний гурток. У квітні 1885 р. Л. Розумний керував ремонтом літнього театру у Севастополі, поспішав до виступів відомої української трупи М. Старицького [3]. Під час гастролей трупи М. Старицького у 1886 р. він допомагав організувати її виступи [3]. Під час перебування корифеїв у місті аматор спілкувався з ними, уважно вивчав їх режисерські і акторські прийоми, які потім використовував в самодіяльному гуртку. Л. Розумний був справжнім пропагандистом української сценічної культури в Севастополі.

Однією з форм творчого співробітництва аматорів з професіоналами були спільні виступи у виставах, музикально-драматичних вечорах. Збереглося багато свідчень про це у періодичній пресі тієї пори, спогадах артистів і в інших документах. У фондах Одеського обласного архіву зберігаються численні прохання від різних осіб і товариств на влаштування вистав і вечорів за участю одеських любителів і професійних виконавців. Наприклад, 5 лютого 1900 р. в Одесі відбувся літературно-музичний та родинний вечір, в якому прийняли участь любителі і артисти професійної малоруської трупи Рафальського [4]. Часто організатором таких вистав був місцевий професійний артист Карпенко П.Н. Одну з них він улаштував у березні 1901 р. [4]. Кореспондент „Одесских новостей” повідомляє, що 4 грудня 1884 р. у Одесі відбулась любительська вистава за участю артистів трупи М. Кропивницького [5].

Популярними були родинно-танцювальні вечори і в багатьох містах Криму. Українські корифеї під час гастролей в Криму часто приймали участь у таких вечорах разом з аматорами. Один з таких вечорів відбувся у Сімферополі 19 листопада 1889 р. [6].

Професійні артисти були частими гостями в Ялті. Деякі з них, перебуваючи тут на гастролях, лікуванні або відпочинку, організовували аматорські вистави. Наприклад професійна актриса Т. Шуловська улаштовувала в Ялті народні вистави, концерти за участю виконавців виключно з народу, намагаючись прилучити місцеве населення до духовних розваг і української культури [7]. Декілька українських вистав ялтинські аматори поставили з ініціативи і під керівництвом професійної актриси Полтавки [8].

Найбільше цікавився аматорськими виставами і найчастіше приймав в них участь видатний український артист і режисер М. Кропивницький. Лікар Л. Вубличенко, друг родини Кропивницьких, згадував: „Коли в сусідньому містечку загівалася аматорська вистава, Марко Лукич незважаючи на похилий вік, ніколи не відмовлявся в ньому брати участь і виступав з таким же захопленням, як і в професійному” [1.– Архів Кропивницького. – № доп. 4410].

Інкони деякі артисти-аматори приймали участь у виставах професійних українських труп. Наприклад, видатний український артист І. Маринич у своїх спогадах повідомляє про свою участь, тоді ще молодого

любителя, у об'єднаній трупі корифеїв у 1901 і у 1903 рр.: „Я був старшим членом Полтавського драмгуртка, сам приймав участь у масових сценах вистав, приводив солдатів-статистів з місцевої конвойної команди... Зимою 1903 року я теж мав честь прийняти участь у цій трупі, як amator”. [1.– Архів Кропивницького. – №4392. – Арк.9].

Деякі професійні артисти після окремих епізодичних виступів з любителями у спільних виставах починали постійно ними керувати. Це плідно впливало на творчість аматорських гуртків, підвищувало художній рівень їх гри. Наприклад, у Сімферополі у 1901 р. виник новий самодіяльний гурток, режисером якого було обрано професійного виконавця М. Щербину, який працював раніше у кращих українських колективах [6].

Справжніх творчих висот досягли любителі ялтинського аматорського гуртка. Помітно підвищився рівень їх виконання з червня 1905 р., коли у виступах цього колективу стали постійно брати участь талановиті професійні артисти П. Націлевич і М. Азовська. Вони до цього виступали в професійних трупах. М. Азовська була ученицею М. Кропивницького [7]. 3 серпня 1905 р. П. Націлевич став режисером гуртка. Він доклав багато зусиль, щоб передати аматорам свої знання, досвід, старався наблизити художній рівень трупи до рівня професійного. Усі наступні роки існування гуртка були успішними, про що свідчить тогочасна преса. У грі акторів було багато недоліків, їм бракувало освіти, спеціальних сценічних знань, але їх об'єднувала любов до української мови і театру. Наполеглива праця П. Націлевича і М. Азовської дала свої результати. Майстерність аматорів зростала і вдосконалювалась. Кореспондент у 1908 р. зазначав: „Труппа любима местными украинофилами. Весь зимний сезон она пользовалась всеобщими симпатиями у многочисленных посетителей” [8. – 1908. – 6 мая].

Величезну роль корифеї української сцени зіграли у відкритті і вихованні багатьох талановитих аматорів. Педагогічна діяльність професійних театральних діячів зміцнювала зв'язки професійного мистецтва з аматорським рухом. Особливості сценічного життя змушували професійних режисерів постійно підшукувати нових виконавців для своїх колективів. Вони поповнювали свої трупи не тільки професійними артистами, але й любителями. Професійні діячі вірили в талановитість свого народу, цінили свіжість гри аматорів, їх безпосередність, особливу ширість. Тому вони постійно цікавились творчістю самодіяльних гуртків, відвідували їх вистави, давали настанови, а найбільш талановитих запрошували до своїх колективів.

Самим видатним театральним педагогом, вихователем талантів аматорів був М. Кропивницький. У режисера був справжній дар знаходити таланти. У 1885 р. після виходу із складу професійної української трупи режисер вимушений був організувати новий колектив. Цю задачу він виконав блискуче, сформувавши швидко нову трупу із обдарованих любителів. Український артист М. Синельников у своїх спогадах захоплюється цим даром М. Кропивницького: „Де, коли режисер відшукував цих обдарованих юнаків, де він вишукав першорядний світовий талант – Заньковецьку?” [1. – Архів Кропивницького. – № Р1990].

В аматорському гуртку Новоукраїнки режисер вперше побачив Ф. Левицького і запросив до свого гурту. Видатний український артист і режисер О. Суслів у своїх спогадах повідомляє: „Незабаром ми вдвох поїхали до Новоукраїнки... Нам пощастило, бо ми зразу натрапили на двох талановитих виконавців: Ф.В.Левицького та Є.Ф. Зарницьку... Важко уявити навіть, скільки труднощів та енергії прийшлося покласти Марку Лукичу на створення цієї трупи. Переважно брались в трупу особи з інтелігенції, але траплялись безпосередні талановиті виконавці поміж зовсім малокультурного люду” [1. – Архів Кропивницького. – № 1949].

Величезну увагу М. Кропивницький приділяв дитячим виставам. На початку ХХ ст. він через тяжку недугу відходить від театральної діяльності і живе на хуторі „Затишок” на Харківщині, де пише п'єси для дітей („Розгордіяш”, „Скрутна доба”, „Івасик-Телесик”) [1. – Архів Кропивницького. – №5923. – Арк.10]. Для їх постановки режисер організовує дитячий самодіяльний гурток із місцевих селянських дітей. В цих виставах приймали участь його молодші діти. В Центральному державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України зберігаються свідчення про ці вистави колишніх учасників: Ф.С. Самойленко, С.П. Бунчук, О.Т. Колесник [1.– Архів Кропивницького. – №5923]. Режисер навчав дітей не тільки театральній справі, але вчив танцювати, співати, грати на різних музичних інструментах, писати, читати. М. Кропивницький з маленькими виконавцями роз'їжджав по навколишніх селах з виступами, які проходили завжди успішно. Житель с. Старовіровка на Харківщині Г. Сурков згадував, що бачив під час приїзду дитячої трупи „Івасика-Телесика” і, що земські школи водили своїх учнів на цю виставу [1. – Архів Кропивницького. – №5923]. Таким чином, Марко Лукич мав зв'язок із земськими школами, з їх викладачами.

Педагогічною діяльністю успішно займалася видатна українська артистка М. Заньковецька. Наприкінці квітня 1906 р. вона повернулася в Ніжин з Галичини. За проханням місцевих любителів артистка прийняла участь у кількох виставах [9. с. 370]. Деякі з цих аматорів так захопили М. Заньковецьку своїм молодим обдаруванням, що вона погодилася керувати гуртком. Заслужена артистка УРСР Е. Хуторна, учениця М. Заньковецької, учасниця ніжинського гуртка згадувала: „Зустрічаючись з молоддю, Заньковецька подавала приклад серйозного ставлення до творчості, відповідальності за кожен вихід на сцену. Ми не зводили з неї очей, намагались її наслідувати, щось ухопити від неї, по двадцять разів дивились одні й ті ж вистави, де вона грала” [1. – Архів Хуторної. – №1869].

Видатний український артист і режисер М. Садовський теж приділяв величезну увагу аматорській творчості. У 1906 р. він вирішив сформувати трупу виключно з любителів. У спогадах режисер пише: „Я надумав брати трупу з молодого й якомога інтелігентного матеріалу” [10. с. 145]. Цей його намір підтримала М. Заньковецька і порадила звернутися з пропозицією до ніжинських любителів, якими вона керувала [9. с. 370]. Більшість ніжинських учнів М. Заньковецької згодилась вступити до трупи М. Садовського. Новий колектив розпочав діяльність в Полтаві в серпні 1906 р. М. Садовський писав у спогадах: „У цим

ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ПРОФЕСІЙНИМИ ДРАМАТИЧНИМИ ТРУПАМИ І САМОДІЯЛЬНИМИ ГУРТКАМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

складі акторів більш-менш досвідчених було душі чотири, а то все молодь, аматори, які по сцені ходити вмiли тільки помацки ... Робота була нелегка, вимагала надзвичайної напруги енергiї, але задоволення від цієї праці надавало мені сили, хоч під кінець я аж заслаб” [10. с, 147].

Часто доводилося співпрацювати з аматорами видатному українському письменнику і театральному діячу М. Старицькому. У 1898 р. він спробував відновити славу київських аматорів, організувавши самодіяльний гурток із любителів Шулявської чайної і інших колективів [11. с, 99]. Гурток поставив п'єсу „За двома зайцями”, яка пройшла з величезним успіхом. М. Старицький через стан здоров'я поступово відійшов від роботи в театру, передавши всі справи своїй дочці М. Старицькій.

Творчі зв'язки між професійними артистами і любительськими колективами були досить стійкими, регулярними і різноманітними. Вони здійснювались у різних формах: зустрічі і обговорення актуальних театральних питань під час гастрольних подорожей професійних труп, спільні постановки українських вистав і виступи в концертних відділеннях родинно-танцювальних вечорів, педагогічна діяльність корифеїв. Ці зв'язки позитивно впливали на розвиток професійних і аматорських колективів, збагачували їх. Творча співпраця аматорів і професійних діячів підвищувала громадську функцію національного театру, підсилювала його етнозахисну, націотворчу, консолідуючу роль. Під час цієї співпраці відчувалось спілкування не просто між діячами сцени, а між представниками різних верств населення. Соціальний склад учасників тодішнього театального руху був досить різноманітним. Всіх їх об'єднувала не тільки любов до театру як до мистецької справи, але й любов до українського слова, культури, розуміння важливої громадської функції сцени. Для багатьох артистів театр був своєрідним засобом захисту національної культури. Артисти-аматори, учні корифеїв української сцени, утворювали власні товариства, ставали їх керівниками і режисерами, продовжували традиції видатних вчителів. Завдяки цьому в діяльності багатьох самодіяльних колективів відчувався вплив кращих професійних артистів, дух їх творчості. Так забезпечувалась спадкоємність у сценічному мистецтві. Видатний український театральний діяч І. Мар'яненко, характеризуючи творчий шлях відомого українського артиста Ф. Левицького, зазначав: „Від свого вчителя М. Кропивницького він засвоїв мистецький смак, почуття міри, ширість, безпосередність... Як особливу його заслугу, слід відзначити те, що, працюючи в різних трупах, він ніколи не зраджував настановам свого вчителя” [1.–Архів Мар'яненка. – №5692]. Це висловлення можна віднести до діяльності багатьох аматорів, які стали у майбутньому видатними професійними діячами.

Джерела та література

1. Центральний державний музей театального, музичного і кіномистецтва України /Архів Хоткевича, № 6657с, 4734; /Архів Кропивницького, № 4410, 4329, Р 1990, 1949, 5923с /Архів Хугорної, № 1869; /Архів Мар'яненка, № 5692.
2. Юра Г. Моє життя. Спогади. Статті. – К., 1987.
3. Севастопольский листок. – 1885. – 17 апреля.
4. Державний архів Одеської області. – Ф.2. – Оп.1. – Арк.66
5. Одесские новости. – 1884. – 4 декабря.
6. Салгир. – 1889. – 12 ноября; –1901. – 21 февраля.
7. Крымский курьер. – 1906. –18 июня; – 1905. – 23 июля.
8. Русская Ривьера. – 1909. – 8 августа.
9. Дурилін С.М. Заньковецька. 1860–1934: Життя і творчість. – К., 1955.
10. Садовський М. Мої театральні згадки. – К., 1956.
11. Казимиров О.А. Український аматорський театр (дожовтневий період). – К., 1965.